

BABURNÂME'DE MUSİKİ VE MUSİKİŞİNASLAR

HARUN KORKMAZ

R

EŞİT Rahmetî Arat'ın Anadolu Türkçesi tercümesi ile neşrettiği *Baburnâme*'nin ikinci cildinde, devrin musiki hayatı ve musiki tabirleriyle ilgili bilgiler yer almakta, müzisyenler ve bestekârlarla alakalı malumat bulunabilmektedir. 1504-1520 yılları arasında cereyan eden hadiseler anlatılırken, bu sırada vuku bulan müzik olaylarından da bahsedilmekte, ayrıca musiki meclisleri tasvir edilmektedir.

BABURNÂME'DE BESTEKÂRLAR

Meşhur edip Ali Şîr Nevayî'nin (1441-1501) aynı zamanda iyi bir bestekâr olduğunu *Baburnâme*'den öğreniyoruz. Babur, Nevayî'den ve himayesinde yetişen musikişinaslardan şöyle bahsediyor:

*Ali Şîr Bey Nevâî (...) musikide iyi şeyler bestelemiştir. Güzel nakışları ve güzel peşrevleri vardır. Fazilet ve hüner ehilleri için Ali Şîr Bey kadar mürebbî ve hâmî olan bir adamın hiçbir zaman zuhur ettiği malum değildir. Sazda ileri gelenlerden Üstad Kul Muhammed, Şeyhî ve Hüseyin Üdî, Ali Şîr Bey'in terbiye ve himayesi ile bu derece terakki ve şöhret bulmuşlardır.*¹

Bennâî'den de bahseden Babur'un aktardığına göre bu zat önceleri musikiyle pek meşgul olmazmış. Ali Şîr Nevayî'nin ayıplaması üzerine musiki öğrenmeye başlamış, hatta beste yapacak dereceye gelmiştir:

*Bennâî. Herat'tandır. (...) Önceleri musikiden bîhabermiş ve bu yüzden Ali Şîr Bey ta'nedermiş. Bir sene Mirza kış geçirmek için Merv'e gittiği zaman Ali Şîr Bey de beraber gider. Bennâî Herat'ta kalır. O kışın musikiyle meşgûl olur. Yaza kadar beste yapacak hâle gelir. Mirza Herat'a döndüğü zaman savt ve nakş okur, Ali Şîr Bey hayretle tahsin eder. Musikide güzel besteleri vardır. Bunlardan biri Nüh-Reng adındadır. Dokuz rengin sonu ve nakşın makamı Rasttır.*²

Musikiden tamamen habersiz bir kimsenin, bu kadar kısa sürede iyi bir bestekâr seviyesine erişmesi pek akla yatkın değildir. Belki bu zat musikiyi bilen fakat onunla pek meşgul olmayan bir kimseydi.

Kul Muhammed isimli bir kişi,

Babur tarafından 'çok güzel peşrevler besteleyen' bir kimse olarak kaydedilmiştir. Onun 'hava' bestelemekte mahir olmadığı "peşrevden başka havaları o kadar iyi değildir" ifadesi ile anlatılmaktadır: "Kul Muhammed Üdî. Kitareyi de güzel çalardı. O kitareye daha üç tel ilâve etti. Musikişinas ve saz ehlerinden hiç kimse onun kadar çok ve güzel peşrev bestelememiştir. Peşrevden başka havaları o kadar iyi değildir."³

Babur'un bahsettiği Şah Kulu Gıcekî isimli Iraklı saz hocası ve bestekâr, herhalde devrin velut bestekârlarındandır: "Şah Kulu Gıcekî. Irak'tandır. Horasan'a gelip saz meşkederek şöhret kazandı. Bir çok nakış, peşrev ve hava bestelemiştir."⁴

Babur'un adını andığı bir diğer bestekâr Gulam Şadî'dir: "Bestekârlardan biri Gulâm Şâdî olup, Şâdî Hânende'nin oğlu idi. Vakta saz çalardı, fakat sazendeler sırasında çalmazdı. İyi savtları ve güzel nakışları vardır. O zamanda o kadar nakış ve savt besteleyen adam yoktu. Nihayet Şibanî Han onu Kazan hanı Muhammed Emin Han'a gönderdi ve sonra bir haber alınamadı."⁵

Gulam Şadî, Osmanlı musiki camiasınca iyi tanınan, kendisine birkaç beste atfedilmiş bir bestekârdır. Adı 20. yüzyıla kadar yaşamış, ona etfedilen eserler okunagelmiştir.

Babur, Gulam Şadî'nin saz çaldığını fakat usta sazendelerin yanında saz çalmaya yeltenmediğini, asıl maharetinin bestekârlıkta olduğunu söylemektedir. Nitekim "O zamanda o kadar nakış ve savt besteleyen adam yoktu." sözünden anlaşılacağına göre Gulam Şadî, o devrin en velut bestekârıydı.⁶

Babur'un ismen zikrettiği Mir Azû ise az hava bestelediği hâlde zevkli havaları bulunan bir bestekârdır.⁷

Babur Şah, beste konusunda emsalsiz olduğunu söylediği Muhammed Bû Said isimli zatın, hem şair olduğunu hem savt ve nakışlar bestelediğini zikretmektedir. Onun Çârgâh makamından bestelediği bir nakıştan bahseder, "hoş sohbet bir adamdı" der. Ancak Babur'a göre Muhammed Bû Said'in bu marifetlerinin yanısıra pehlivan da olması gariptir.⁸

Babur'un kendisinin de bestekâr

olduğunu şu kayıttan anlıyoruz:

*Pazar günü, ayın on altısında, sabûhî yapıp ayılarak macun aldığımız zaman, Molla Yârek, Muhammes devrinde Peç-gâh'tan bestelediği nakış çaldı. Güzel bir nakış bestelemiştir. Kaç zamandır, böyle işlerle meşgul olmuyordum. Bana da bir şey bestelemek arzusu geldi. Sırasında zikredileceği üzere, bu münasebetle Çârgâh savtını besteledim.*⁹

Bu sahne oldukça etkileyicidir. Bir bestekâr yeni bestesini arkadaşlarına okurken kendisi de beste sahibi olan Babur şevke gelmiş ve yeni bir beste yapmıştır.

BABURNÂME'DE SAZENDEGÂN VE HANENDEGÂN

Devrinde saz çalanlardan bahseden ve onlar hakkında değerlendirmelerini serdeden Babur'a göre kanunu en iyi çalan kişi Hoca Abdullah Mervârî'dir: "Hoca Abdullah Mervârî. ... Çok faziletli bir adamdı. Kanunu onun kadar iyi çalan adam yoktu; kanunda girift yapmak onun icadıdır."¹⁰

Eserden anlaşılacağına göre Şeyhî-i Nâyî olarak iştihar eden zat, hem udu hem kitareyi çalmada mahir bir sazende olmasına rağmen bestekârlık vadisinde pek ilerlememiş: *Şeyhî-yi Nâyî. Udu ve kitareyi iyi çalarmış. On iki-on üç yaşından beri neyi iyi çalarmış. Bir defa Bediüzzaman Mirza'nın sohbetinde bir havayı neyden güzel çıkarır. Kul Muhammed kitarede o havayı çıkaramaz ve "Kitare noksan bir sazdır" der. Şeyhî derhal Kul Muhammed'in elinden kitareyi alıp, o havayı kitarede güzel ve tam çalar. Şeyhî hakkında dediklerine göre, o nağmeye o kadar vâkıfmış ki, hangi nağmeyi duysa: "Fılan neyin filan perdesi bu ahenktedir" dermiş. Fakat kendisi çok hava bestelememiştir. Ancak bir iki nakşın onun olduğunu söylerler.*¹¹

Burada anlatılana bakılırsa Şeyhî-yi Nâyî mutlak kulağa¹² sahiptir. Burada bahsi geçen Kul Muhammed ise yukarıda aktardığımız gibi devrin ileri gelen saz eseri bestekârdır. Yukarıdaki anekdottan anlaşılacağına göre saz çalma mesleğinde virtüözlük mertebesinde değildir.

Tenkitletlerini dile getirmekten geri durmayan Babur, Hüseyin-i Üdî isimli

sazendenin fevkalade nazlı bir çalıcı olduğunu söyleyerek bu özelliği yakışksız bulunduğunu farklı bir üslupla dile getirmektedir: *Hüseyn-i Üdf. Udu zevkle çalar ve zevkli şeyler söylerdi. Udu tellerinden bir mızrapta tek nağme çıkaran bu olmuştur. Yegâne kusuru fevkalâde nazla çalması idi. Şibanî Han bir defa saz*

emreder. İstemeyerek hem fena çalar, hem de kendi sazını getirmeyerek fena bir saz getirir. Şibanî Han farkına varır ve aynı sohbette bir çok sopa atılmasını emreder. Şibanî Han'ın dünyada yaptığı biricik iyi işi bu olmuştur. Hakikaten iyi bir iş görmüştür. Böyle herifler bundan daha fazlasına müstehaktır.¹³

Mecliste kendinden bir şarkı okuması istenen hanende ya da sazını çalması istenen sazendenin nazlanışı her zaman yakışksız bulunur. 400 küsur sene sonra İbnülemin Mahmud Kemal İnal'in anlattığı şu hatıra, yukarıdaki olayla paralellik arz etmesi bakımından nakle şayandır: *Ya, bunların gösterdikleri naz ü istiğnaya ne diyelim? Bir bezm-i musikide kemâl-i azamet ve gurur ile etrafı niğrân olan bir sazendeye, bir hanendeye "Sazınıza, sesinize müştakız. Lûtfen bir şey çalınız, bir şey okuyunuz" diye reca ederseniz herif, kendini -hallâk-ı musiki-zan eder, bin bir dereden su getirir, recayı kabûl etmez. Reca etmezseniz "bana lâyük olduğum derecede riayet edilmedi" diye münfeil olur, bir daha semtine oğramaz.*

Musiki üstadlarından birinin evinde bir gün tanburzenlikde maharet-i fevkalâdesi olduğu rivayet olunan bir zate tesadüf ettim. Bir taksim lûtf etmesi için huzzar ile beraber recada bulunduk. Eldeki tanburun bozukluğundan bahs etdi. Başka tanbur getirdiler, teknesine ve tellerine kusur buldu. Bu hâlde kızdım. Bilâ teemmül:

"Bin bir dereden getirdi bin su/Tu, tu yüzüne hezâr tu tu" dedim. Üstad, derhal terennüme başladı.¹⁴

Bir musiki meclisini anlatan Babur, saz çalanların tavırlarından, okuyucuların üsluplarından şu şekilde bahseder:

Mecliste hanendelerden Hâfız Hacı ile Celâleddin Mahmud Nâyî vardı. Gulâm Şâdî'nin küçük kardeşi Şâdî Beçe, çeng çalardı. Hâfız Hacı güzel okurdu. Heratlılar hafif, nazik ve düz okur. Mirza'nın Mircan adlı, Semerkandlı bir hanendesi vardı, yüksek, sert ve usûlsüz okurdu. Cihangir Mirza keyiflenince okumasını emretti. Çok yüksek, sert ve zevksiz okudu. Horasanlılar zariftirler, onun bu okuyuşundan, biri kulağını tuttu, diğeri yüzünü ekşitti. Fakat Mirza yüzünden hiç kimse menedemiyordu. Akşamdan sonra, Tarabhâne'den Muzaffer Mirza'nın yaptırmış olduğu yeni kış evine geldik. Bu eve geldiğimiz zaman, çok sarhoş olan Yusuf Ali Kökeltaş, kalkıp raksetti. Bu eve geldiğimiz zaman sohbet iyice kızıştı. Muzaffer Mirza bana kemeri ile bir kılıç, kuzu derisi bir zirhî elbise ve cins boz at verdi. Bu evde Cânîk bir türkü söyledi. Muzaffer Mirza'nın Kette-Mah ve Kîçik-Mah adlı oğulları vardı. Sarhoş olunca, biraz zevksiz maskaralıklar yaptılar;

cümbüş akşama kadar devam etti. Meclis dağıldı.¹⁵

Yukarıdaki pasaj, musiki tarihi bakımından son derece dikkat çekici bilgiler içermektedir. Heratlı olduğu anlaşılan Hafız Hacı'nın 'hafif, nazik ve düz' okuması methedilmektedir. Mircan isimli hanendenin ise sert ve usulsüz okuyuşu, ayrıca herhâlde lüzumundan fazla bir gürültüde okuması zevksiz bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler devrin musiki algısını ve şehirlerin musiki kültürünü bir nebze olsun aksettirdiği için çok kıymetlidir.

BABURNÂME'DE ASKERİ MUSİKİ

Türklerin en eski savaş âdetlerinden olan askerî musikinin izleri bir Türk/Hint hükümdarı olan Babur'da da görülmektedir. Mesela şu cümle, o devirde ve o havalide hücum için nefir çalındığını göstermektedir: "Nâsır Mirza kendisi derhal tepeye çekildi ve adamlarını toplayıp, nefir çaldırarak, tepeden yürümesi ve Özbeklerle çarpışması üzerine, bunlar bozuldu."¹⁶

Başka bir bölümde kendi savaşlarından birini anlatan Babur, düşmanın üzerine yürürken davul çaldıklarını kaydetmektedir: "Adamlarımızın azlığına bakmayarak, Tanrıya tevekkül edip, davul çalarak, düşman üzerine yürüdük."¹⁷

Şu cümle ise, 'harp nakkaresi' olarak adlandırılan çalgının, savaşta ki yerini göstermektedir: "Muharrem ayının beşinci Cuma günü, farz vaktinde, harp nakkaresi çalılıp, herkesin bulunduğu yerden yürüyerek kurgana tırmanmaları emredildi."¹⁸

Bunların yanı sıra nakkare sazının ismi, 'nakkare vakti' diye bir tabirle beraber zikredilmektedir: "Buradan nakkare vaktinde kalkıp, kuşluğa doğru Sengdâki geçidinin dibine indikten sonra, öğle üstü tekrar hareket edip ..."¹⁹ "Meclis-tekiler tekrar bir eve gidip, nakkare vaktine kadar içtiler."²⁰

BABURNÂME'DE RAKS

Mir Bedir isimli bir zat, raksta mahir bir kimse olarak anılmaktadır:

Seyyid Bedir. Fevkalâde kuvvetli, fakat çok nazik tavırlı bir adam idi. Raksta usûl sahibi idi. Çok güzel rakederdi. Hiç kimse onun gibi yapamazdı. Her hâlde bu raks onun kendi icadı idi. Daima Mirza'nın

mülazemetinde bulunur ve onun daima arkadaşı ve hemsohbeti olurdu.²¹

*Keyfi gelince, Mîr Bedir raksetti ve güzel raksetti. Bu raks her hâlde Mîr Bedir'in kendi icadı olmuştur.*²² Z

NOTLAR

¹ Babur Şâh, *Baburnâme*, c. 2, çev. Reşit Rahmetî Arat, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1970, s. 267.

² age, s. 281. Bennâi'nin bestekârlığından daha sonra tekrar bahsedilmiş, iyi savt ve nakışları olduğu zikredilmiştir (age, s. 287).

³ age, s. 285.

^{4,5,6,11,13} age, s. 286.

^{7,8} age, s. 287.

⁹ age, s. 400.

¹⁰ age, s. 273. Benzer bir ifade için bkz. age, s. 285.

¹² Duyduğu sesin hangi akorttaki hangi perdeye tesadüf ettiğini, bir sazı referans almaksızın bilen kişilere 'mutlak kulak (fr. oreille absolue)' denmektedir.

¹⁴ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Hoşsada*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1958, s. 6.

¹⁵ age, s. 299.

¹⁶ age, s. 290.

¹⁷ age, s. 335.

¹⁸ age, s. 346.

¹⁹ age, s. 369.

²⁰ age, s. 396.

²¹ age, s. 271.

²² age, s. 295.